

КРИТЕРИИ ЗА ИЗБОРА НА СЪДИИ В МЕЖДУНАРОДНИЯ СЪД НА ООН

проф. д-р Александър Драгиев
Бургаски свободен университет

CRITERIA FOR THE ELECTION OF THE JUDGES IN THE UN INTERNATIONAL COURT OF JUSTICE

Professor Alexander Draguiev, PhD
Burgas Free University

***Abstract:** The judges of the UN International Court of Justice are elected by two bodies of the United Nations – the Security Council and the General Assembly. The Member States follow two categories of criteria for election: objective and subjective. The objective criteria are two: just geographical distribution of judges' seats in the Court and representation of the principal legal systems of the world by the judges in the Court. The subjective criteria are two as well: high moral character of the judge and his professional qualities as lawyer, and more particularly as international law specialist.*

***Key words:** UN International Court of Justice, judge, objective criterion, subjective criterion, principal systems of law, common law, civil law*

Международният съд на Организацията на обединените нации е най-авторитетния съдебен орган в международното право. Той е универсален такъв орган, и е съд с обща компетентност. Това означава, че Международният съд (МС) може да разглежда спорове между държави без значение от географското им местоположение, първо, и второ, може да разглежда спорове от всички области на международното право, като тази персонална и предметна компетентност на МС се дължи на обстоятелството, че той е орган на възможно най-всеобхватната и като членство на държавите, и като предмет на дейност организация – Организацията на обединените нации (ООН). МС се състои от петнадесет съдии, с различна националност. Съдийският мандат е от девет години, като на всеки три години се овакантяват пет съдийски места, и съответно се избират пет съдии; това може да бъдат нови за Съда лица, но може и да бъдат преизбрани дотогавашни съдии – няма ограничение за броя на мандатите на съдията. Съдиите се избират от два органа на ООН: Общото събрание и Съвета за сигурност. При избора на съдиите държавите в тези органи се водят от две категории критерии – обективни и субективни.

I. Обективни критерии за избора на съдии в МС

1. Обективните критерии са формулирани в чл. 9 от Статута на МС (Ст.), който изисква в Съда чрез членовете му да бъдат представени „главните форми на цивилизацията и основните правни системи в света“. Тези условия са обективни, защото без тяхното изпълнение е невъзможно функционирането на един международен съдебен

орган, т. е. съд, страни по делата пред когото са държави. Първото условие е в Съда да са представени „главните форми на цивилизацията“. Този израз е преминал в Статута на Международния съд на ООН от Статута на неговия предшественик – Постоянния съд за международно правосъдие (ПСМП), където пък обяснението за употребата му е, че такава е международноправната лексика от началото на XX в., включително и по време на създаването на ПСМП.

Разбира се, основанийето за този израз всъщност е състоянието на международните отношения по това време – голяма част от сега съществуващите държави (и почти всички в Африка и Азия) са все още колонии, а техните метрополии са европейски държави, които заедно с това са и доминиращите в международните отношения. Това е период, когато първо, има държави, които се дефинират като „Велики сили“, защото имат по-специален статут пред останалите държави, а от друга страна има народи, които се намират в колониална зависимост от тези „Велики сили“, т. е. колониализмът е легитимен начин за владене и управление от тях на територии и народи. Резултатът е не просто установяването, а даже институционализирането на неравноправието в отношенията между държавите и народите, в частност и деленето им на „цивилизовани“ и „нецивилизовани“.

За съвременното международно право обаче изразът „главни форми на цивилизация“ е очевиден анахронизъм, и затова е и неприемлив, и неприложим – при действащия в международните отношения принцип на суверенното равенство на държавите няма цивилизовани или нецивилизовани такива. Затова под този израз с оглед формирането на съдийския състав в МС трябва да се разбира справедливо географско разпределение на местата в Съда – принцип, който задължително се спазва при определянето на представителството на държавите във всеки международен орган, затова не може да не бъде приложен и към съдебния състав в МС.

2. Другият обективен критерий за избора на съдии е чрез тях в Съда да бъдат представени „основните правни системи в света“. С това понятие в правната терминология се обозначава съществуването на обединения на националните законодателства на определена група държави. Тези обединения се основават на характеристики, едновременно фундаментални и общи за съответните законодателства, което позволява те да се поставят под общ показател, да се третираат като една общност и съответно да получат общо наименование. Различните „национални правни системи имат повече или по-малко общи признаци. Наличието на тези „общии“ признаци позволява да бъдат класифицирани правните системи в отделни групи („правни семейства“)¹.

Общите фундаментални характеристики или признаци на националните законодателства (националните правни системи) могат да се изразят в единство на произхода, на историческите корени на правото на тези държави, единство на основните източници на правото им (напр. нормативният акт в романо-германската правна система, съдебният прецедент в системата на общото право, религиозните норми в системата на ислямското право), единство в структурата на националното право, т.е. идентични правни отрасли и правни институти, дори единство на правната терминология и на правната традиция. А под правна традиция трябва да се разбира „съвкупността от останало дълбоко в съзнанието на хората исторически обусловено тяхно отноше-

¹ Мукова, Л. Основни признаци на съвременните европейски правни системи: романо-германска и англосаксонска. - В: Научни трудове, т. 3. Международно висше бизнес училище. Ботевград, 2010, с. 270.

ние към ролята на правото в обществото, природата на правото и политическата идеология, а също така към организацията и функционирането на правната система². Общите признаци между националните законодателства са позволили основните правни системи да бъдат обозначавани и с термина „правни семейства“³. Този термин е много удачен, защото аналогията със семейството илюстрира основанието за обединяването на националните законодателства в основните правни системи – такава степен на близост между тях, каквато е родствената връзка между членовете на едно семейство.

В международноправната наука е безспорно както съществуването в света на основни правни системи, така и на някои от тях. Не съществува обаче изчерпателен списък на тези системи. Но затова пък единодушно е мнението в доктрината относно съществуването на три такива системи: континенталната, системата на общото право, и мюсюлманската правна система.

2.1. Континенталните европейски държави са типичните представители на континенталната правна система, чието друго наименование е романо-германска⁴; но тя може да се срещне и извън Европа, напр. в Латинска Америка, където държавите, бивши колонии на Испания, са възприели началата на нейното право, което принадлежи към континенталната система, в редица африкански и азиатски държави⁵, където преминаването ѝ също се дължи на колонизацията на народите им в миналото от европейски държави. Съответно с освобождаването си тези държави са възприемали принципите на законодателството на своите метрополи, и така са възприели романо-германската правна система, когато те са принадлежали към нея. А формирането на тази система в Европа става през XII-XIII в., с възраждането на римското право. Всъщност тази система се формира на основата на римското право, от една страна, и от друга страна, от правните обичаи на варварските (германските) племена, нахлули и разрушили Римската империя, и които са се заселили в земите ѝ в Западна Европа. Членовете на тези племена, а с тях и завареното в римските провинции население са регулирали обществените си отношения чрез тези обичаи, до възраждането на римското право.⁶ Това обяснява наименованието „романо-германска“ за континенталната правна система.

2.2. Системата на общото право, или още система на прецедентното право, известна също с не съвсем точното, но пък показателно наименование „англосаксонска правна система“⁷, обхваща правото на Великобритания и на държави, бивши нейни колонии, чието право поради това се формира под влияние на английското право. Ето

² Пак там, с. 271.

³ Вж. за това Akehurst, M. A Modern Introduction to International Law. L., Boston, Sydney, 1985, p. 35; Malanczuk, P. Akehurst's Modern Introduction to International Law. London, N. Y., 1999, p. 49; Bassiouni, M. C. A Functional Approach to 'General Principles of International Law' – Michigan Journal of International Law, 1989-1990, vol. 11, p. 812, Бержел, Ж. Л. Обща теория на правото. С.: КА „Л - КА“, 1993, с. 164.

⁴ Вж. за това наименование на континенталната правна система напр. Мукова, Л. Цит. съч., с. 275, Бержел, Ж. Л. Цит. съч., Давид, Р., К. Жоффре - Спинози. Основные правовые системы современности. М.: Международные отношения, 2009, с. 35, 37

⁵ Вж. Давид, Р., К. Жоффре - Спинози. Цит. съч., с. 35, Бержел, Ж. Л. Цит. съч., с. 165.

⁶ Вж. Давид, Р., К. Жоффре - Спинози. Цит. съч., 37 - 41, вж. също Stein. P. Roman Law in European History. Cambridge: Cambridge University Press, 2007, p. 39.

⁷ Вж. напр. Бержел, Ж. Л. Цит. съч.

защо към тази система спадат САЩ, Канада, Австралия, Нова Зеландия, Ирландия, Малта, както и редица държави от Африка и Азия⁸. Възникването и развитието си тази правна система дължи исторически на дейността на кралските съдилища в Англия. Те са прилагали местните правни обичаи при решаване на дела, заедно с това са съдействали за тяхното обобщаване и са ги превърнали в общи за цялата английска държава обичайни правни норми⁹. Оттук и наименованието „общо право“ за английското право: „то е наречено така, защото това е право, общо за всички части на Англия.“¹⁰.

2. 3. Една от основните разлики между континенталната (романо-германска) система и системата на общото право (прецедентната правна система) е по въпроса за признаване на съдебната практика за източник на правото, което означава – за приложимо право в съдебния процес. Континенталната система на правото представлява система от правни норми, формулирани в писмена форма. Тези норми са сравнително добре кодифицирани, което ги прави прецизни и непротиворечиви помежду си. В континенталната правна система съдебното решение е задължително само за страните по делото, но не и за съда, който го е постановил. Следователно в държавите от тази правна система съдът може да правораздава само въз основа на регламентирани в законодателството правни норми, но не и въз основа на съдебни решения. Те не са източник на правото.

За системата на общото право е характерно, че правната норма не е толкова обща и абстрактна, както в континенталната правна система, законите са по-казуистични. Липсва делението на правото на публично и частно, деленето на нормите на диспозитивни и императивни, като огромна роля в процеса на създаването на английското право играе съдебната практика. Общото право познава и неписани (т.е. обичайни) правни норми, но не познава кодификацията. В заключение за общото право може да се каже, че е право на съдебната практика. Тя е източник на правото при него¹¹.

Друга характеристика на общото право е, че правораздаването при него се осъществява въз основа на принципа на прецедента.¹² (Оттук и наименованието „прецедентно право“ за тази правна система.) Според него съдебното решение е задължително както за постановилия го съд, така и за стоящите по-долу от него като инстанции съдилища¹³, в смисъл, че и двете категории съдебни органи са длъжни да приложат това решение при разглеждане на дело, аналогично на делото, по което е постановено решението. Така съдебното решение става прецедент. Защото прецедент е всяко едно съдебно решение по конкретно дело, когато се прилага за решаване на последващи аналогични дела – доколкото техните решения са последващи и повтарящи предходното съдебно решение, то се явява прецедент спрямо тях. „Прецедентът

⁸ Мукова, Л. Цит. съч., с. 281, Бержел, Ж. Л. Цит. съч., Давид, Р., К. Жоффри - Спинози. Цит. съч., с. 30.

⁹ Вж. Barker, D., C. Padfield. Law. Oxford: Made Simple Books, 1992, p. 11, също Мукова, Л. Цит. съч., с. 281.

¹⁰ Barker, D., C. Padfield. Op. cit.

¹¹ За съпоставката между континенталната правна система и системата на общото право вж. Давид, Р., К. Жоффри - Спинози. Цит. съч., с. 247, 248, 271, 272, 282.

¹² За прецедента подробно вж. Кросс, Р. Прецедент в английском праве. М., 1985, 25–27, 55–66, 91; Богдановская, И. Ю. Закон в английском праве. М.: Наука, 1987, 103–121; Шапов, М. Источники на право в англо - американската правна система - В: Научни трудове на Русенския университет - 2014, т. 53, серия 7, с. 37; Barker, D., C. Padfield. Op. cit, 11, 24–27.

¹³ Вж. Богдановская, И. Ю. Цит. съч., с. 106.

представлява съдебно решение по конкретно дело, което подсказва на другите съдилища какво решение следва да приемат в бъдеще при решаването на аналогични правни спорове.¹⁴ Многократното прилагане на това съдебно решение впоследствие по съдебни дела му придава принципен и обобщаващ характер, т. е. характера на правна норма, регулираща въпроса, който е предмет на делата, решени чрез прецедента. „По този начин правото става по-ясно и предвидимо, и придобива характера на правна система.“¹⁵ Това обяснява общоприетото определение за общото право като право, създавано от съдебната практика.

Същността на прецедента в системата на общото право, а именно че съдът е обвързан с предишните си решения, е прието да се изразява с латинския термин *stare decisis* (да се придържаш към вече решеното, да решиш така, както е решено по-рано)¹⁶. „На практика *stare decisis* означава, че когато един съд постановява решение по едно дело, всички съдилища, равни или с по-нисък ранг от този съд, трябва да следват предишното решение, ако делото пред тях е подобно на предишното дело.“¹⁷

2.4. Системата на мюсюлманското или още ислямското право, както личи от наименованието ѝ, включва законодателствата на държавите, където доминиращата религия е ислямът; общото за тези законодателства, независимо от различната им степен на развитие е, че се основават на ислямската религия. Нещо повече, в тази правна система, както във всяка религиозна правна система, правото е подчинено на религията, т. е. на исляма¹⁸. В ислямските държави шериатът (т. е. тази част от ислямската религия, която съдържа правилата за поведение на мюсюлманина) се е превърнал в позитивно право било изцяло (напр. забраната за лихва при заем на пари), било най-малкото що се отнася до личностния статут (напр. брака)¹⁹.

3. Изхождайки от изложената същност на понятието за основна правна система (правно семейство), става ясен и смисълът, нещо повече – необходимостта от този обективен критерий за избора на съдии в МС. При положение че функцията му е да решава спорове между държави, включително и такива от различни правни системи, най-подходящо е тези спорове да се решават от съдии, принадлежащи към различните такива системи и съответно добре познаващи ги. Само при такава представителност на съдебния състав МС може да има качеството на съд за всички държави в света, за международната общност като цяло.

В Съда винаги има поне двама съдии от системата на общото право – от САЩ и Великобритания, но е имало и съдии от Канада, Австралия, Нова Зеландия, които са от същата система. В Съда винаги има съдии от Франция, Русия, Латинска Америка, а те са представители на континенталната правна система. Нейни представители са също и съдиите от Западна и Източна Европа. В Съда винаги има и съдия – гражданин на ислямска държава като представител на системата на мюсюлманското право.

¹⁴ Шамов, М. Цит. съч.

¹⁵ Barker, D., C. Padfield. Op. cit., p. 11.

¹⁶ Вж. Богдановская, И. Ю. Судебный прецедент..., с. 7.

¹⁷ Holland, J., J. Webb. Learning Legal Rules. Oxford, 2006, p. 131.

¹⁸ Вж. Давид, Р., К. Жоффре - Спинози. Цит. съч., с. 347.

¹⁹ Вж. Карбоние, Ж. Гражданско право. Въведение. С.: ЛИК, 1999, с. 152.

II. Реално разпределение на съдийските места в МС с оглед на обективните критерии за избор на съдии

Съдържащите се в чл. 9 Ст. обективни критерии обаче са много общи, те казват какъв съдийски състав трябва да се постигне чрез избора на съдиите, но не казват как да се постигне това. Отговорът на този въпрос е дала практиката в ООН относно избора на съдиите в МС. В хода на тази практика са се формирали две категории правила относно разпределението на местата в Съда: (1) правила относно тяхното разпределение между отделните географски региони и основните правни системи в света; и (2) правила относно тяхното разпределение между държавите вътре в отделните географски региони и основните правни системи, след като първото разпределение е извършено. Чрез тази втора категория правила се отчита ролята на националността, на гражданството на съдиите.

В резултат на прилагането на тези правила традиционното регионално разпределение на местата в Съда е следното: за Северна Америка – 1 място, за Западна Европа – 4 места, за Източна Европа – 2 места, за Африка – 2 места, за Азия – 3 места, за Латинска Америка – 2 места, за ислямските държави – 1 място. На практика обаче това регионално разпределение не функционира в чист вид, а е съобразено с един политически фактор, който е основополагащ за цялата система на ООН. Този политически фактор е съществуването сред членовете на ООН на една по-особена категория държави – постоянните членове на Съвета за сигурност на ООН (СС): Великобритания, Франция, САЩ, Русия, КНР. Въпреки, че няма правна норма, резервираща места за тези държави в Съда, в действителност всеки постоянен член на СС има свой съдия, макар и формално номиниран и избран от квотата на своя регион. Ето защо всъщност винаги има американски, британски, френски, руски и китайски съдия, и следователно пет съдийски места отиват за едни и същи държави и съответно свободни за разпределение са не всичките 15 съдийски места, а само десет от тях. Така мястото, полагащо се на Северна Америка, се заема от съдия от САЩ, като държава, постоянен член на СС. В Западна Европа, след като се приспадат местата на Великобритания и Франция, които са постоянни членове на СС, остават само две съдийски места за разпределяне. За региона на Източна Европа, след приспадане на мястото на Русия като постоянен член на СС, на практика остава едно съдийско място.

Интересно е разпределението на съдийските места между държавите от Африка. Едно от местата е за държава, възприела като своя правна система континенталната правна система, а другото е за държава, възприела системата на общото право, тъй като това са съществуващите в Африка правни системи. Причината е, че африканските държави, с малки изключения, са бивши колонии или на Франция, или на Великобритания. Освобождавайки се, като независими държави те възприемат принципите на правните системи на своите метрополи²⁰. Така законодателствата на бившите колонии на Франция се изграждат чрез рецепция на нейната правна система, основана на римското право, а законодателствата на бившите колонии на Англия – чрез рецепция на нейната система на общото право. Няколко други африкански държави – бивши колонии на Белгия, Португалия и Италия, също възприемат континенталната правна система чрез правото на своите метрополии. Така начинът на разпределение на местата в МС между африканските държави външно изглежда, че възпроизвежда колониалното разделение на Африка. Но всъщност с този начин на разпределение се

²⁰ Давид, Р., К. Жоффри - Спинози. Цит. съч., с. 30

изпълнява изискването на Ст. в Съда да бъдат представени съществуващите правни системи, в случая – съществуващите в Африка правни системи.

За Латинска Америка специфичното е, че двете ѝ места в МС се поделят по възможност между една държава от Южна Америка и една от Централна Америка. По възможност, защото понякога и двете съдийски места отиват за южноамериканските държави, които са повече на брой от тези от Централна Америка. От трите съдийски длъжности за Азия едната е резервирана за КНР като постоянен член на СС, така че на практика за разпределение остават само две. Досегашната практика показва, че едно от тези две азиатски съдийски места почти винаги се заема от японски съдия, а другото – най-често от индийски.

Една особеност съществува при разпределението на съдийското място, отредено за държави от мюсюлманската правна система. Те не образуват един цялостен географски регион – такива държави има и в Азия, и в Северна Африка. Независимо от това, с оглед на избора на съдиите тези държави се третират като едно цяло, на което се придават тези функции, които принадлежат на региона. Така северноафриканските арабски държави ще се състезават не за някое от местата за Африка, а за мястото, отредено за ислямските държави. Следователно в случая с тези държави е налице даже не и модификация на регионалния принцип на разпределение на съдийските длъжности, а направо изоставянето, неприлагането му. Този принцип всъщност е заменен с обединение на ислямските държави по религиозен признак. (Възможността за такова обединяване се дължи и на факта, че най-важните измежду ислямските държави – арабските, третират себе си като части от една единна арабска нация, основание за което им дава единството на езика, религията, историята, културата, традициите и обичаите.) Чрез приравняването на този признак с регионалния принцип се създава една фикция – на това обединение на ислямски държави по религиозен признак се придава географски статут – статут на регион, за целите на избора на съдии в МС. Обективният резултат от тази фикция, е че по този начин се осигурява представителство в Съда на мюсюлманското право, което е една от основните правни системи в света.

В историята на МС, макар и рядко, но има случаи, а сигурно ще има и занапред, на избор на съдия от държава, която не влиза в нито един от посочените региони. Това са съдии от Австралия, Нова Зеландия, Канада, която принадлежи към региона на Северна Америка, но полагащото му се едно съдийско място винаги се заема от гражданин на САЩ. Наблюденията показват, че в такива случаи мястото за такъв съдия винаги се взема от двете съдийски места от квотата на Западна Европа.

III. Субективни критерии за избора на съдии в МС

Субективните критерии са формулирани в чл. 2 Ст. и може да бъдат разделени на личностни и професионални. Личностният критерий се изразява в изискването съдиите да бъдат лица с високи морални качества. Що се отнася до професионалните критерии, съдии в МС могат да станат две категории лица: (1) юристи с призната компетентност по международно право, или (2) лица, отговарящи на условията, но само такива, каквито са те в съответната държава, за заемане на най-висшите съдебни длъжности в своите държави. Това не означава, че тези лица трябва да са или да са били съдии от най-висок ранг, а само че те имат право на това. Посочените професионални критерии са алтернативни, следователно достатъчно е кандидатът за съдия да отговаря само на единия от тях.

Традиционно категорията на юристите, специалисти по международно право, се разбира като обхващаща както лица, които имат практически опит в областта на международното право, придобит от тях напр. като дипломати, така и лица, чиито занимания с международно право са теоретични, академични.

По отношение на втората категория лица, можещи да станат съдии в МС, очевидно е, че чрез нея се допуска в Съда да влязат и лица, които не са специалисти по международно право, но имат качествата на съдии, доколкото членовете на МС извършват същата дейност, както съдиите във всеки друг съд – решаване на правни спорове (макар в случая – международни). А чрез условието те да отговарят на изискванията за най-висшите съдебни постове в своите държави (макар и при резервата, че изискванията са конкретни за конкретната държава), се гарантира влизането в Съда на лица с голям професионален юридически опит, което се налага и с оглед значението на МС за системата на ООН, а и за международната общност като цяло, и с оглед сложността на международноправните спорове, които трябва да разглеждат съдиите в него.